

Noora's dwaling

‘..., rain is a chance to be touched.’

SIMON VAN BOOY

The secret lives of people in love

Noora's dwaling

Roman

Gie
Bogaert

‘Als het waar is dat we zijn wat we ons herinneren,’ schreef dokter Bernard Crobeck, ‘dan is Noora Berger niemand. Vertel haar de dingen die wij niet van haar weten. Schrijf haar over wat wij niet kennen. Geef haar aan haarzelf terug.’

De brief droeg het hoofd van de instelling waar Noora sinds half januari werd verpleegd. Op een avond vier dagen na het ongeval had een agent van Zone Centrum haar gevonden in het portiek bij een apotheek aan het stadspark. Haar vreemde gedrag trok zijn aandacht en toen hij haar aansprak, herkende hij haar van de foto's die de Cel Verdwijningen een paar dagen eerder had verspreid.

Noora Berger droeg geen handtas en had geen papieren op zak. (In haar jaszakken werden later een leesbril, een oude Delhaizerekening en een speelgoedauto met een opwindmechaniekje gevonden.) Ze herinnerde zich niet hoe ze heette, wist niet hoe oud ze was, waar ze vandaan kwam en wat er met haar was gebeurd. De agent bracht haar naar het bureau en een officier liet haar man en daarna ook haar ouders en broer oproepen. Noora bleek geen van allen te herkennen. Haar verdwijning en hoe ze uiteindelijk in het portiek was terechtgekomen bleven raadsels. Men vermoedde dat

ze onbewust was teruggekeerd naar de plek waar ze haar zoontje had verloren.

Noora was uitgehongerd en onderkoeld. Haar lichaamstemperatuur bedroeg nog drieëndertig graden. Haar kleren zaten onder het vuil en haar haar was doorweekt van de regen. Ze sprak nauwelijks, keek voortdurend onbewogen voor zich uit en liet haar handen gevouwen in haar schoot liggen, alsof ze geduldig op iets wachtte. Er werd besloten haar naar het Stuyvenbergziekenhuis te brengen, waar een hersenscan en een eeg werden uitgevoerd. Lichamelijk bleek ze in orde en de artsen schreven haar dissociatieve *fugue* toe aan het trauma van het verlies van haar kind. Nadat ze was aangesterkt, werd ze naar een verzorgingsinstelling op de andere Scheldeoever gebracht, waar neuropsychiater Bernard Crobeck zich over haar ontfermde.

De dood van haar zoontje, Noora's verdwijning en terugkeer en haar opvallende geheugenverlies waren nieuws in vrijwel alle kranten, ook omdat ze de vrouw was van Paul Hannes, het anker van het avondjournaal op de openbare omroep. Er werd gespeculeerd over de omstandigheden van het ongeval en Noora's onverklaarbare vlucht, maar uiteindelijk ebde de belangstelling weer weg en berichtten de kranten vooral over de gevolgen van de aardshokken in Haïti.

Noora's symptomen herinnerden aan de geschiedenissen van de pianoman en de patiënten die Oliver Sacks had beschreven. Volgens dokter Crobeck was haar geval het best te vergelijken met dat van David Fitzpatrick, een Londenaar die zich na de breuk met

zijn grote liefde van zijn geheugen had ontdaan — en dus ook van zijn verleden — en niet eens meer wist dat hij een dochter had.

‘Het komt erop aan’, noteerde Crobeck anderhalve maand later in zijn brief, ‘Noora haar herinneringen terug te bezorgen. Omdat de therapie weinig verbetering brengt, zijn we aangewezen op de gedetailleerde verhalen van wie haar het best kent.’

Noora bleef voorlopig lethargisch, schreef Crobeck, al wilde hij haar niet depressief noemen. Ze was vervallen in een soort zachtmoedige onverschilligheid, die therapeuten *la belle indifférence* noemden. Het grote verdriet werd door het beschermende vluchtgedrag weggehouden. Er was in haar hoofd niets overgebleven om droef over te zijn.

Crobeck verwees naar de gesprekken die hij met Noora’s man en haar ouders had gevoerd. Hij bevestigde dat haar cognitieve en affectieve functies intact waren gebleven en ze nog perfect kon communiceren. Alleen was haar geheugen uitgegomd en leek het alsof ze zich van zichzelf had losgemaakt. Ze fabuleerde niet om het vacuüm op te vullen zoals de korsakovpatiënten op de afdeling dat deden. Bij haar bleef de leegte gapen. ‘Maar altijd blijft de prognose goed’, schreef de arts. ‘Ook het ergste geheugenverlies is omkeerbaar, al lost het zich soms pas na maanden op.’ De laatste tijd hadden de begeleiders zich beperkt tot wat hij *watchful waiting* noemde, een behandeling die erin bestond er geen te zijn: de getraumatiseerde werd gevolgd om te zien of het ziektebeeld niet vanzelf verbeterde, zoals

dat bij de meeste vormen van liefdesverdriet het geval was. Er werd vooral gerekend op de weerbaarheid van de patiënt en de steun en de medewerking van de naasten.

Crobeck benadrukte dat brieven het meest effect zouden sorteren. Hij rondde zijn verzoek af met een aantal instructies en de verzekering dat alleen Noora de teksten te lezen zou krijgen en zelf zou beslissen wanneer ze dat wilde doen.

‘Het verlies van een kind is onuitwisbaar,’ besloot hij, ‘maar jullie kunnen ook iemand terugwinnen. Verzwijg Noora niets. Maar blij voorzichtig, want het is net als met plastic leidingbuizen: wanneer er te heet water doorheen wordt gejaagd, springen ze op de plaatsen waar ze werden gebogen uit elkaar.’

Resi

Zaterdag, 27 februari

Mijn lieve kind,

‘We kunnen nooit helemaal naar het verleden reizen,’ schrijft Margaret Atwood in *The Art of Cooking and Serving*, ‘al proberen we het nog zo hard.’ Hoe moet ik je dan terughalen? Met welke woorden kan ik je het verhaal van je leven vertellen? En waar zal ik beginnen? Je weet niet eens meer wie Margaret Atwood is.

Ik moet er vaak aan denken hoe je grootvader je leerde met je vingertoppen tegen elkaar een dakje boven je hoofd te vouwen wanneer je ongelukkig was, zodat je het gevoel kreeg tegen het onheil te kunnen schuilen. Hij vond dat er geen mooier geschenk bestond dan hoop. Misschien moet ik daarom eerst over hem vertellen.

Je grootvader heette Milosz Vlač. Hij was gek op jou. Wanneer je sliep, kon hij minutenlang naar je zitten kijken. Soms hoorde ik hem Slowaakse kinderliedjes voor je neuriën. Je in zijn armen houden wilde hij niet. Hij zei dat hij bang was dat hij je zou laten vallen. Wanneer hij geen college had en geen studenten begeleidde, nam hij je in je kinderwagen mee op lange wandelingen langs de kaaïen. Later leerde hij je lopen en

gingen jullie bij de Waterpoort je eerste fiets uitproberen. Niemand luisterde meer naar hem dan jij. Hij betoverde je met zijn glimlach en de verhalen die hij vertelde. Wanneer hij naar je keek, hield je meteen op met wat je deed. Je liep naar hem toe en vlijde je tegen hem aan. 'Noora,' zei hij dan, '*moje nádeje*.'

Ik moest hem verbieden spullen voor je te kopen. Bijna dagelijks kwam hij met iets nieuws aanzetten. Hij kocht potlooddozen, legpuzzels en winterschoentjes voor je, en ook je eerste leesboeken. Hij bracht je naar school en ging wanneer hij er tijd voor had met jou door de stad dwalen terwijl ik in de bibliotheek aan het werk was. Vaak liet hij je toch nog wat aanwijzen in een of andere speelgoedwinkel. Hij vroeg de verkoopster het geschenk in te pakken, zodat je zou verlangen naar het moment waarop je het weer mocht openmaken. Soms nam hij jou en Kiefer mee naar de andere kant van de Schelde, omdat je de tunnel ernaartoe tegelijk eng en avontuurlijk vond. Dan gingen jullie picknicken op de speelweide bij de jachthaven. Een keer kwam hij helemaal overstuur terug. Toen hij even niet oplette, was je plots hard van hem weggelopen en omdat hij Kiefer op zijn arm droeg, had hij alle moeite gehad om jou achterna te hollen en was hij radeloos je naam beginnen te roepen. Een paar maanden voor hij stierf — je was toen zesentwintig — vertelde je me hoeveel spijt je daarover nog had.

Milosz was hoogleraar aan de Karlsuniversiteit in Praag. We waren naar de stad verhuisd nadat de faculteit Filosofie hem er een leerstoel had aangeboden.

Mijn moeder stierf aan een hartziekte toen ik drie was en vanaf dan zorgde hij alleen voor mij. In de jaren vijftig kantte hij zich tegen de arrestatie van dissidenten en later werkte hij mee aan de economische hervormingsplannen. Toen in oktober 1967 de oproerpolitie een studentenbetoging neersloeg, werd hij opgepakt. Het kostte hem bijna zijn baan.

Mijn vader vond me te jong voor de straattonelen en de optochten. Een keer nam hij me mee naar de trappen van het Rudolfinum en later naar het Palac Kultury. Daar werd een grote manifestatie gehouden. De zaal zat helemaal vol. Achteraf vertelde mijn vader hoe belangrijk de bijeenkomst was geweest. Fouten uit het verleden werden niet langer verzwegen, zei hij. Voortaan mocht alles worden gezegd. Ik hoefde ook niet meer te liegen over de boeken die we in huis hadden. Maar toen Dubček — een Slowaak zoals wij — de censuur wilde opheffen, rolden op een nacht Russische tanks de hoofdstad binnen en bleek de Praagse Lente een droom te zijn geweest waaruit ook mijn vader ontwaakte.

We hoorden het nieuws over de inval op de Oostenrijkse radio. Omdat het schoolvakantie was en mijn vader me niet graag alleen liet, had hij me meegenomen naar een vertaalcongres in Wenen, waar hij een werkcollega zou leiden. We konden niet terug. Mijn vader was net drieënveertig geworden, verbleef in een vreemd land en had geen werk meer. Ik was zestien en ik wist dat ik mijn schoolvriendinnen lang niet meer zou zien.

Oom Janeč, die het getto van Krakau had overleefd en na de oorlog naar Antwerpen was uitgeweken, wilde

ons onderdak geven. We kwamen terecht in het Joods kwartier van een ons onbekende stad. We konden beschikken over twee kleine kamers in een achterhuis in de Lamorinièrestraat. We sliepen in dezelfde ruimte, in twee smalle bedden elk tegen een andere muur geschoven. Soms hoorde ik mijn vader in zijn slaap dingen zeggen die ik niet verstond. Hij leerde Nederlands, vond een nieuwe baan aan de faculteit Wijsbegeerte en stuurde mij naar de meisjesschool bij de Sint-Joriswijk. Ik had moeite met de nieuwe taal en maakte mijn middelbare school maar moeizaam af.

De buurjongen hielp me op zondag met mijn schoolwerk. Hij studeerde kunstgeschiedenis in Gent en zag kleuren wanneer hij pianospeelde. Op een ochtend hoorde ik hem door de muur van de achterkamer een stuk uit het *Lied aus der Ferne* van Schubert zingen en toen wist ik dat ik van hem hield. Mijn vader zei dat Elad Berger ook de naam was van een overlever uit het nazikamp van Jasenovac die hij had gekend.

We trouwden in de herfst van 1972. Mijn vader huurde voor ons drieën een bel-etagehuis bij het museum, waar Elad werk had gevonden. Twee jaar later werd jij geboren. Nooit eerder zag ik je grootvader zo ontroerd.

Je bent zoveel kwijtgeraakt, Noora. Het is zo vreemd jou dingen te vertellen die je weet. Of die je hebt geweten.

Je grootvader dweept met verhalen. Bijna elke avond las hij je voor of vertelde hij over de vroedmeesterpad of het honingkasteel. Het liefst hoorde je het

verhaal over het meisje dat kon sneeuwen. Misschien moet ik ook dat opnieuw vertellen.

Milosz noemde haar het wintervlokkenmeisje. Ze leefde alleen met haar moeder. Op een dag waaide er sneeuw uit haar haar. Toen een rijke man dat zag, bood hij duizend kronen voor het meisje. Maar haar moeder zei dat ze niet te koop was. De volgende dag kwam de man terug en bood vijfduizend kronen. Opnieuw wees de moeder het aanbod af. De derde dag bracht de man zijn twee dochters mee en bood die in ruil voor het meisje aan. Maar ook dat weigerde de moeder. Ze zei dat haar dochter het mooiste was dat ze had en ze haar nog voor geen miljoen kronen en duizend andere kinderen kwijt zou willen. 'Alles wat je liefhebt, is je enige bezit', zei ze. 'Je zou wel gek zijn om dat weg te doen.'

Je grootvader stierf tien jaar geleden in zijn slaap. Je vader vond hem op een lentemiddag in zijn bed in het appartement waar hij ondertussen woonde. Je was ontroostbaar. Tijdens de uitvaartdienst zat je voor je uit te staren. Morgane hield de hele tijd je hand vast. Het duurde weken voor we je weer zagen glimlachen.

Je kon geen afscheid nemen, Noora. Je hebt het nooit gekund. Er zijn mensen die zich het liefst willen schuilhouden voor het leed dat hen zou kunnen overkomen. Ze omringen zich met wat hen dierbaar is, in de overtuiging dat het een solide en betrouwbare bescherming biedt tegen het ongeluk dat ze voortdurend vrezen. Maar die illusie maakt hen breekbaar. Ik weet nog hoe je van slag raakte toen je op een nazomerdag ontdekte dat je vader en ik je kamer hadden opgeruimd

en je oude speelgoed voor de ophaaldienst buiten hadden gezet.

Je verbeelde je ook een tijd dat je een vriendje had. Je moet een jaar of zeven zijn geweest. Je noemde hem John-John. Hij ging overal met je mee. Je nam hem mee in bad, hij sliep naast je — altijd aan de linkerkant — en ook naar school mocht hij je vergezellen. In de auto moest ook hij een gordel om. Je zei dat hij de mooiste krullen had en groene ogen. Hij had ook lange vingers en een scherpe neus en wanneer je hem wat beloofde, kon hij minutenlang op zijn hoofd staan. Je praatte vaak hardop tegen hem. Hij antwoordde in een onhoorbare taal die je voor de anderen moest vertalen omdat alleen jij die verstond. 'John-John zegt dat hij liever pudding heeft als dessert', zei je dan. 'Chocolade, alstublieft.' Of: 'John-John heeft helemaal geen zin in zwemmen. Het water is te nat, zegt hij.'

Na een tijd liet je de jongen vaak verdwijnen. Het leek of je hem beu raakte. Maar hij daagde telkens weer op in je hoofd en dan waren jullie opnieuw onafscheidelijk. De ene keer zei je dat hij naar zee was gereisd omdat hij het een mooie tijd vond om schelpen te zoeken. Een andere keer had hij de trein naar Zwitserland genomen omdat hij eeuwige sneeuw wilde zien. Maar meestal vertelde je dat je hem aan Morgane had uitgeleend en hij een tijdje bij haar logeerde. Een paar dagen later zat hij dan weer naast je aan tafel en zei je dat hij de spinazie niet lustte.

Je vader vond het maar vreemd. Ik zei dat hij het je moest gunnen. Dat hij beter dan wie ook wist hoe be-

langrijk de dingen zijn die in je hoofd gebeuren. Lange tijd heb ik gedacht dat je John-John had verzonnen om niet alleen te hoeven zijn. Want je kon je van ons verwijderen en je terugtrekken in een wereld waar we geen toegang toe hadden, verborgen in jezelf, tot je besloot weer tevoorschijn te komen en je gelukkig scheen dat de dingen die je opnieuw om je heen ontdekte nauwelijks waren veranderd.

Op eenzaamheid staat geen leeftijd. 'Een moeder trekt de slaapkamerdeur achter zich dicht en loopt de gang in,' schrijft Fleur Bourgonje in *Aurora Australis*, 'maar het kind denkt dat ze de wereld uitloopt.' Later bedacht ik dat je John-John gebruikte om te oefenen in het missen. Het is je nooit gelukt. Op een dag kwam hij niet meer terug. Je bleef over hem zwijgen aan tafel en je ging zonder hem in bad. Hij sliep ook niet meer bij je. Hij leek voorgoed verdwenen.

'John-John?' vroeg je toen ik nog een keer naar hem informeerde. 'Die ken ik niet.'

Daarna sprak je nooit meer over hem.

Je was een brokkelmeisje, Noora. Je viel af en toe uit elkaar. Ik herinner me nog hoe je bij de busterminal op de Rooseveltplaats gebiologeerd keek naar een fietssende acrobaat die in een clownspak tussen het avondverkeer laveerde. Je was toen al acht. De man manoeuvreerde tussen de lijnbussen en auto's, scheerde langs bumpers en stoepranden, reed alleen op het achterwiel of ging op het zadel staan. Je kon niet genoeg van hem krijgen. Toen hij later langs de toeschouwers liep en je

wat munten in zijn hoed legde, boog hij zich naar je toe en wees hij met twee vingers naar zijn wang. Terwijl je hem zoende, haalde hij een papieren bloem van achter je oor vandaan. Nadat de man was vertrokken, hadden je vader en ik alle moeite om je van die plek weg te krijgen. Ik dacht dat je zou gaan huilen, maar dat deed je niet. Je gaf geen kik. Je bleef een tijd onbeweeglijk naar de bloem staan kijken. Daarna legde je je vingertoppen boven je hoofd tegen elkaar. Je draaide je om en liep langzaam op het voetpad van ons weg.

Soms viel je ook werkelijk. In de speeltuin bij het Zuiderpershuis duikelde je van de schommel omdat je je niet stevig genoeg vasthield. En toen je grootvader je leerde fietsen en je te lang omkeek naar het natte spoor dat de fietsbanden hadden gemaakt voorbij de plas waar je doorheen was gereden, leerde je dat schoonheid ook gevaarlijk kan zijn. Je draagt het litteken nog altijd op je been.

Herinneringen worden vaak alleen met beelden geassocieerd. Misschien moet ik ook proberen je weer vertrouwd te maken met de geluiden en de geuren die er waren. Het liefst hoorde je het klapperen van de speelkaarten die je grootvader met wasknijpers op de spaken van je fiets had gespeld. Er waren de liedjes die we in de auto zongen en de pianosonates op de radio op zondagochtend. Er was de xylofoon die je kreeg toen je tien werd en waarmee je de hond van de burens aan het janken bracht. En ook het fluiten van de schepen in de haven 's avonds laat, waarnaar je lag te luisteren als je de slaap niet kon vatten. Of er was het warmteonweer

dat je naar buiten lokte wanneer de wolken zich na de middag aan de andere kant van de Schelde opstapelden en de broeierigheid over de stad kwam liggen zodra het rommelen begon. Maar wanneer het onweer ten slotte de stroom overstak, kroop je bij de eerste krakende donderslag onder de grote tafel in de woonkamer.

Daarnaast waren er de geuren waar je van hield. Die van de zeep waarmee ik de keuken dweilde. Of de geur van het waspoeder in de coltruien van je vader, waarin je zo graag je neus duwde. En de geur van de lavendel en de basilicum die in de achtertuin groeiden en waarvan het aroma langzaam vrijkwam wanneer we de takjes en blaadjes tussen onze vingers fijn rolden. Maar vooral die van je broertje, aan wie je om de haverklap ging ruiken.

In *La petite fille de monsieur Linh* van Philippe Claudel neemt de oude Linh zijn vriend meneer Bark mee naar de bron van de vergetelheid. Die maakt het geheugen lichter. Alleen de mooie herinneringen en de gelukkige momenten blijven over voor wie van de bron drinkt. Al het andere verdwijnt.

Ik wou dat ik zo'n bron voor je had en je lichter kon maken. Maar zo is het niet. Het is andersom: om je te kunnen terugkrijgen moeten we je geheugen weer verzwaren. Ik moet je ook over Beau vertellen.

Soms is het geheugen een mes. Het kerft de wonden van je ziel iedere keer weer open. Ik heb de afgelopen weken vaak bij de strooiakker gestaan. De regen waait eroverheen en terwijl de kou mijn lichaam binnendringt, denk ik aan de vragen die volgden en waarvan

er een maar niet beantwoord raakt. Er is niet eens een vermoeden. We *geloven* dat je weet wat er met Beau is gebeurd. Dat dat voor je vlucht en je lege hoofd heeft gezorgd. Maar geloven is vaak een val. Er zijn mensen die beweren dat het iets is dat je moet afleren.

Beau glimlacht op de laatste foto's die we van hem hebben. Op twee afdrukken steekt hij zijn handen in de lucht. Zijn wollen handschoenen zitten onder de sneeuw en er hangen korrels in zijn muts en op zijn jas. Hij kijkt naar de lens alsof hij een geheim bewaart. Een jongetje van bijna vier.

Hasse wil de foto's nog altijd niet bekijken.

Wanneer we ze jou voorleggen, is het alsof je een vreemde ziet. Je lijkt helemaal niets te begrijpen van wat we je over de jongen vertellen. Ook de albums die we je tonen, leveren geen enkele herinnering op. Er zijn de oude foto's van Milosz en jou bij de helling naar Het Steen en van onze huwelijksverjaardag, toen je met Kiefer voor ons zong en je boos op jezelf werd omdat je de toon niet kon houden. Er zijn ook de schoolfoto's met Morgane naast je. Zelfs de foto's die je zelf hebt gemaakt weken niets bij je los. Er is de foto van jullie vier achter in een boot op de Vucht bij Loosdrecht, die Paul jou heeft laten vergroten en die hij tussen de vele andere in de hal van jullie huis tegen de muur heeft gehangen. Of de winterreportage die je in Duitsland maakte met Hasse in haar blauwe skipak. En er is die ene foto van Beau gehurkt bij de stadsparkvijver vorige zomer, terwijl hij met een tak een stuk karton voortduwt dat doorweekt op het water drijft.

Het doet jou allemaal niets.

Het opsporingsbericht werd de dag na je verdwijning op televisie voorgelezen. Het was akelig een onbekende mannenstem jou te horen beschrijven. Alsof je uit feiten en cijfers bestond. Een vrouw van zesender-tig, slank gebouwd, een meter zeventig groot, donkerbruin haar met lichter gekleurde lokken, een scherp gezicht met heldere ogen, op het moment van haar verdwijning — de omroeper noemde ze *verontrustend* — gekleed in een zwarte broek met een lichtgrijze blouse en donkerblauwe pullover, een lange zwarte jas met een capuchon met bontrand en hoge zwarte laarzen.

Paul had voor de portretfoto bij het bericht gezorgd. Hij had hem met je oude Linhof gemaakt tijdens jullie vakantie in Marokko. Je leunde tegen wat op het zeil van een woestijntent leek. Je had je hoofd achterover geslagen en een wenkbrauw half opgetrokken, alsof je afstand wilde nemen van wie naar de foto zou kijken. Tegelijk leek je afwezig, in gedachten elders, misschien bij Hasse en Beau, die jullie voor de duur van de reis bij ons te logeren hadden gebracht. Ik bedacht dat weinigen het bericht in verband zouden brengen met het verongelukte kind van het nieuwsanker waarover de kranten die dag hadden geschreven. De volgende ochtend stond het opsporingsbericht tussen de reportages over de aardbeving in Haïti. In Port-au-Prince waren het presidentieel paleis, de kathedraal en de parlamentsgebouwen ingestort. Op sommige straathoeken lagen de doden opgestapeld. Wij durfden niet hardop te zeg-

gen dat we het verlies van Beau en de verdwijning van onze eigen dochter erger vonden.

Bij ons was de dooi ingetreden. Het was het slot van een periode met vriestemperaturen en een laagje sneeuw dat in de nacht voor Beaus ongeval over de stad was komen liggen. Kraaien maakten kabaal in de bomen en vlogen verschrikt op door iets dat alleen zij hadden gehoord. Het weer werd nevelig en grijs. De weerman kondigde nog meer sneeuw aan, maar de temperatuur steeg een paar graden en het begon te regenen. Er kwam een naargeestigheid over de huizen van de stad hangen die ook wie niemand had verloren niet kon ontgaan en uiteindelijk werden de laatste resten sneeuw uit de straten gespoeld. Boven een aantal pleinen brandde de kerstverlichting nog. Elders hadden stadsarbeiders met hoogwerkers de lampions weggehaald. Op het parkeerterrein naast de overkapping bij de Sint-Michielskaai was de kerstboomverbranding al gehouden en er was van alle takken, stammen, wortels en hars en de erin achtergebleven stukjes decoratie alleen maar een grillige schroeiplek overgebleven.

We namen jou en Kiefer er vroeger mee naartoe. Je liep tussen je vader en mij met je handen in de onze tot bij het vuur, zodat je de warmte kon voelen op het stukje van je gezicht dat tussen je muts en sjaal onbedekt was gebleven, en je keek hoe de vlammen eerst hier oplaaidden en daarna daar en later weer ergens anders. Je luissterde naar het sissen en spatten van de vlammen en het juichen van de toeschouwers wanneer nog een laat aangevoerde boom op de stapel werd gegooid. In het wer-

velende vuur lichtte die eerst op, ontvlamde daarna en viel ten slotte in stukken uit elkaar. Later aten we soep en dronken we glühwein en chocolademelk bij de kramen naast de stroom, terwijl de weeë geur van verschroeid gras en verbrande hars ons kwam omhullen. Je vader noemde dat het aroma van het voltooide.

De vogels zaten roerloos in de kale bomen toe te kijken toen we over het pad langs de ligusterhagen naar het uitvaartcentrum liepen. We hadden de dienst niet langer kunnen uitstellen. Niemand had getwijfeld aan de verklaringen van Hasse en de wetsdokter had Beaus lichaam na twee dagen weer vrijgegeven. Maar we wilden nog wachten. Zonder jou konden we geen afscheid van hem nemen. Pas toen je werd teruggevonden en niet wist wat er was gebeurd en zelfs niet wie je was, en het later duidelijk werd dat je opgenomen moest blijven, besloten we de ceremonie niet langer uit te stellen.

Het was zo moeilijk ook jou kwijt te zijn, Noora. Dat blijft ook zo. Op zondag kwamen jullie nog op de koffie. Ik had hagelslagtaart gemaakt omdat Beau daar dol op was. Hij had zijn Muziekmaker meegebracht — Kiefer had hem die cadeau gedaan — en kroop zoals gewoonlijk bij Elad op schoot. Hij duwde eindeloos op de gekleurde knoppen en luisterde naar de liedjes die de mechanische instrumenten in het speeltuig aan elkaar regen. Hij maakte de lachwekkendste combinaties en schaterde bij wat het stuk speelgoed liet horen telkens wanneer hij de verrassingsknop induwde. Elad bleef geduldig meeluisteren. Paul en Hasse zaten in de tele-

visiehoek naar de zondagmiddagfilm te kijken. Jij hielp me met het dekken van de tafel. We zetten koffie en thee en ik haalde de taart uit de koelkast en sneed een groot stuk voor Beau af. Een hoekstuk had hij het liefst omdat daar de meeste hagelslag op zat.

Je zag er helemaal niet gelukkig uit. Ik had het gevoel dat er wat met je was. Het leek, zo heb ik de afgelopen weken dikwijls gedacht, alsof je al een vermoeden had van de verschrikkelijke dingen die stonden te gebeuren — al weet ik natuurlijk dat zoiets onmogelijk is. Je ontweek mijn voorzichtige vragen en beweerde dat je de laatste tijd niet goed sliep. Maar je zei dat je niet wist hoe dat kwam. Ook aan tafel vertelde je weinig. Hasse ontfermde zich over Beau en wij probeerden de gesprekken voort te zetten die we een week eerder waren begonnen toen jullie Nieuwjaar waren komen vieren.

Je had de kinderen toen een dag vroeger te logeren gebracht omdat jullie een oudejaarsdiner hadden in de omroepgebouwen in Brussel. Beau vocht de hele avond tegen de slaap. Hij wilde wakker blijven tot de klok het nieuwe jaar sloeg, maar dat lukte niet. Elad nam Hasse mee naar het vuurwerk. Hij had uit de kelderberging een halveliterfles Heidsieck gehaald en stopte twee fluitglazen in zijn jas. Nog voor middernacht knalde het op verschillende plekken in de stad. Beneden op het tramperron stak een groepje jongens Bengaals vuur af. Ik kon vanaf het achterterras het vuurwerk zien. Lichtpijlen vielen open en honderden lichtjes doken door het donker.

De volgende middag declameerde Beau de nieuwjaarsbrief die hij op school uit het hoofd had geleerd.

Hasse keek van aan de andere kant van de tafel toe, bijna nostalgisch — als een meisje van dertien dat al kan. Beau stak het puntje van zijn tong naar haar uit.

Ik heb de brief nog altijd op de kast liggen.

Elad had de televisie aangezet en had op het nieuwjaarsconcert afgestemd. Bij de *Tritsch Tratsch Polka* begon Beau de Wiener Philharmoniker mee te dirigeren. Vaak liep hij van tafel weg om naar de geschenken onder de kerstboom te kijken. Hij probeerde zijn naam te herkennen op de kaartjes, maar dat kon hij niet. We hadden het over de heropening van het Museum op het Zuid en Elads erop volgende pensionering en ik zei dat ik uitkeek naar de tijd die ik met hem zou kunnen doorbrengen. Je broer vertelde over het nieuwe programma dat hij de commerciële omroep had aangeboden. Hij wilde ook weer gaan buikspreken. En jij knikte en glimlachte af en toe, zoals we dat van je gewend waren.

Paul vertrok al vroeg omdat hij het zevenuurjournaal moest presenteren. Er stond een glas schuimwijn naast hem op de desk toen hij in beeld kwam. We zagen hoe over de hele wereld het nieuwe jaar was ingeluid, hoe in Bangkok en Melbourne, in Berlijn, Londen en New York vrolijke mensen elkaar alle goeds toewensten. Er was een reportage over de nieuwe president van Europa, een bericht over hoe elke dag twee kinderen verdwenen en een over hoe uit een museum in Marseille een schilderij van Degas was gestolen. Elad wist meteen over welk doek het ging.

Beau wuifde naar zijn vader toen die het journaal af sloot. Niemand die ons daar bij elkaar had zien zitten

zou hebben geloofd dat het familietafereel een tragische maand inleidde, waarin alles anders zou worden.

Je bent hier al teruggekeerd, met een assistent van dokter Crobeck. De arts hoopte dat je in je vertrouwde omgeving een gedeelte van je geheugen zou terugvinden. Eerst werd je naar huis gebracht, maar je leek er niets te herkennen. Hasse had bij de deur je hand genomen, vertelde Paul, en je in alle kamers rondgeleid. Ze bracht je door de gang met de ingelijste foto's — waar naar je emotioneel had gekeken — naar de keuken met de oude espressomachine, de handcrème en de ficus op de vensterbank, je schort aan het haakje en boven het aanrecht je viltstifthandschrift nog op het NIET VERGETEN-bord. Hasse nam je ook mee naar boven, naar de donkere kamer die je op zolder had behouden, naar jullie slaapkamer en jullie bed en je jurken en broeken en schoenen in de kast, daarna naar haar eigen kamer en ten slotte ook naar die van Beau. Alles lag en stond er nog zoals hij het had achtergelaten.

Je had naar alle dingen gekeken alsof je een mogelijke koper was, zei Paul, maar uiteindelijk van elk bod afzag. Je gedroeg je als een vreemde in je eigen huis. Hasse was ten slotte op de bank gaan zitten met haar handen in haar mouwen geschoven en haar armen om haar knieën geslagen, zoals ze wel vaker doet wanneer ze ontroostbaar is. Je nam niet eens afscheid van haar toen jullie weer vertrokken.

Ook hier werkte het niet. Je reageerde nauwelijks toen we je omarmden en zoenden, voorzichtig zodat je

niet zou stukgaan. Je zoende niet terug. Je liet het over je heen vallen als iets dat je niet kende of begreep, iets dat mensen blijkbaar deden wanneer ze elkaar ontmoetten, en dat je toen we je loslieten zou proberen te onthouden. Je herkende ons als de al wat oudere man en vrouw die je hadden verteld dat ze je ouders waren, maar we wisten dat je je bij dat woord niets kon voorstellen.

Je lichaam leek zijn soepelheid te hebben verloren, alsof de natte winterdagen het kil en stram hadden gemaakt. Je ging op de stoel zitten die ik van onder de tafel had geschoven en je keek rond alsof je alles voor het eerst zag: de blauwe bank waarop we zo vaak samen hadden gezeten, de dubbele glasdeur naar de hal, de WithaECKxLamp die je je vader voor zijn verjaardag had geschonken, de vroege Tuymans en de Clausgouache en je bekroonde foto's tegen de muren. Je glimlachte verontschuldigend en vroeg je begeleider of hij wilde dat jullie nog naar een andere plek gingen. Elad had voorgesteld ook terug te keren naar het huis in de Boisotstraat, waar je je kindertijd had doorgebracht. De huurster had geen bezwaar gemaakt toen hij haar het idee voorlegde, maar ze keek de hele tijd naar je alsof je met iets was besmet. De volgende dag reisde je met Paul en de begeleider naar Brussel, maar ook bij Belga gedroeg je je alsof je er voor het eerst kwam. Je herkende geen enkele van je collega's. Een van hen, zei Paul, had erom gehuild.

In Peterborough in Engeland loopt een vrouw de hele dag met een speciale camera rond haar hals omdat

ze zoals jij een vreemde is in haar eigen leven. Door een zeldzame virusinfectie is haar episodisch geheugen aangetast, waardoor ze geen nieuwe herinneringen aanmaakt. Ze kan probleemloos autorijden of pianospelen en ze kent de hoofdsteden van alle Europese landen, maar ze herkent de vrouw met de blauwe ogen niet die haar zwijgend en met een bezorgde blik tegemoet komt gelopen — tot ze tegen de spiegel aanbottst. Haar man heeft haar naam op zijn gezicht laten tatoeëren, zodat ze hem iedere keer opnieuw kan identificeren. Elke halve minuut of bij iedere nieuwe beweging of lichtverandering neemt de camera panoramische foto's, die ze 's avonds allemaal kort na elkaar bekijkt, zodat ze haar dag kan herbeleven. Haar geheugen kan de beelden niet meer opslaan, maar ze heeft ten minste de zekerheid dat ze een aantal dingen heeft meege maakt.

Je kijkt vaak achterom wanneer we bij je zijn. Alsof je er iets probeert te zien dat je hebt achtergelaten. Maar er is niets meer. Alleen een grote afwezigheid, die dokter Crobeck de onbegrensde leegte noemt. De meeste patiënten op de afdeling zitten in de bezoekerszaal te puzzelen, maar krijgen de eenvoudigste kinderpuzzels niet gelegd. Jij zit het liefst op je kamer door het raam te kijken, soms met een verbazing op je gelaat die ik niet van je ken. Je leest veel, maar zonder betrokkenheid, zegt de arts. Je blijft ook ongeëmotioneerd wanneer de verplegers met de hulp van Paul en Elad de wereld voor je reconstrueren met internetfilms en dvd's en reeksen foto's die Paul uit de archieven van de om-

roep en van Belga heeft kunnen lenen. Het dringt nauwelijks tot je door.

Ik wist niet dat je al een leesbril had. Hij zat in je jaszak toen je werd teruggevonden. Ik heb je gevraagd waarom je hem niet op hebt wanneer ik je zie lezen, maar je geeft geen antwoord of je zegt dat je het zelf niet weet. Je kunt toch onmogelijk je slechte zicht zijn vergeten?

Je leest nog als vroeger, half onderuit geschoven, met je benen over elkaar geslagen, het boek nooit volledig opengevouwen, je vingers op het voor- en achterplat, je ene duim op de linkerbladzijde, je andere op de rechter. Zo las je alle boeken die je dierbaar waren en die Paul en ik de vorige weken weer op je kamer hebben gelegd. Soms herlees je ook bladzijden in de boeken die je hebt bewaard omdat je ze als kind zo graag las, en die Paul in je kast heeft opgestapeld. Maar je zegt er nooit wat over.

We hebben je zo vaak voorgelezen. Wanneer Milosz er niet was, nam Elad of ik het over. Je installeerde je met een deken of 's zomers alleen met een laken omgeslagen op de stoel naast je bed, zodat je met je benen kon wiebelen. De voorlezer kreeg het plaatsje op je bed dat je had aangewezen. Je stond erop dat we ook over het verhaal vertelden. Je wilde een inleiding en commentaar. Je grootvader was er een meester in. Soms vertelde hij langer dan hij voorlas over de boeken die hij voor je had gekocht of die ik uit de bibliotheek had meegebracht.

Ik nam je af en toe mee naar mijn werk. Ik werkte toen nog in het oude filiaal op de andere oever, met

tegen de hoge muren de onklaar geraakte luidsprekers — waarvan niemand wist waartoe die hadden geëind — en tussen de boekenrekken de plastic emmers om het binnensijpelende water op te vangen. Ik liet je in de leeshoek achter bij de kachel die daar stond en ik wist dat ik voor de rest van mijn halve werkdag niet meer naar je behoefde om te kijken. Toen hij er oud genoeg voor was, nam ik ook Kiefer mee. Vaak las jij hem voor terwijl hij met drie vingers in zijn mond dicht tegen je aanleunde. Als je vader de tijd vond, kwam hij kijken. Dan liep hij tussen de ijzeren rekken tot bij de leeshoek en keek hij door de smalle ruimte tussen de boekenrijen hoe jullie bij elkaar zaten te lezen.

Ooit vroeg je of ik gelukkig met hem was. Je moet een jaar of veertien zijn geweest, net iets ouder dan Hasse nu. We waren al naar het pand in de Goedehoopstraat verhuisd. Ik zat in de keuken op mijn knieën de afloop onder de gootsteen los te schroeven. Je had aan de tafel in een kladschrift zitten schrijven aan een opstel of een vraagstuk voor school, maar je had je aandacht er niet bij kunnen houden en je zat met je pen te klikken en al een tijd naar me te kijken toen ik mijn hoofd weer in de kast stak en je wat hoorde vragen.

‘Hou je van papa, mama?’

Ik kwam onder de gootsteen vandaan met een stuk van de afloop in mijn handen en ik moest lachen om je vraag en de manier waarop je naar me keek.

‘Ik geloof van wel’, zei ik.

Je vond het antwoord ontoereikend.

‘Geloof je het of ben je er zeker van?’

Ik bleef op mijn knieën op de keukenvloer zitten.

‘Ik ben er wel zeker van, denk ik’, zei ik.

‘Hoe weet je dat?’

Ik legde het stuk van de afloop op de vloer.

‘Gewoon’, zei ik. ‘Door wat ik voel. Ik ben blij over wat ik met je vader heb meegemaakt en met het leven dat we samen hebben geleid. En ik wil dat dat blijft duren. Ik wil de rest van mijn leven met hem doorbrengen. Samen oud worden.’ Ik stapelde de clichés voor je op. ‘Als hij er niet is,’ zei ik, ‘mis ik hem en kijk ik ernaar uit hem terug te zien. Ik hoor zijn stem terwijl ik weet dat dat niet kan. Ik doe alles in de overtuiging dat hij het goed zou vinden. En ik geloof dat hij mijn leven mooier maakt.’

‘Blijft dat duren?’

Ik trok me overeind aan de kastdeur.

‘Dat weet ik niet’, zei ik. ‘Ik hoop het.’

‘Geloof je dat je van maar één iemand kunt houden?’

‘Misschien wel.’

‘Maar kun je ook niet van nog iemand anders houden? Kun je al die dingen ook voelen met iemand anders?’

‘Probeer je me wat te vertellen?’ vroeg ik.

‘Nee’, zei je. Je bloosde. ‘Natuurlijk niet.’

Je sloeg je schrift ergens op een onbeschreven blad weer open. Ik hoorde Kiefer boven in zijn kamer heen en weer rennen. Er viel wat tegen de grond. Het leek of hij aan het voetballen was.

‘Ik vind het een heel gedoe’, zei je.

Je was een stil kind. Je schopte bijna nooit in mijn buik en toen je werd geboren bleek je een veelslaper.

Een paar keer raakten we in paniek omdat we dachten dat je niet meer ademde. De zeldzame keren dat je om iets huilde, was het vooral mijn vader die je kon troosten, met woorden die je vaak niet begreep, maar die altijd een geruststellend effect hadden. Hij verzekerde je dat het altijd goed zou komen met jou, wat er ook gebeurde.

Toen Kiefer zes jaar na jou werd geboren, bleek het huis te klein. Mijn vader besloot naar een appartement vlakbij te verhuizen. Het maakte je helemaal van streek. Je begreep niet waarom hij al zijn spullen in kartonnen dozen en koffers begon te laden. Je wilde met hem mee en je werd boos toen we je vertelden dat dat niet kon. Je dacht dat je hem nooit meer zou terugzien. Je was zo gewend geraakt aan zijn aanwezigheid dat je je jouw kinderleven zonder hem onmogelijk kon voorstellen. Het was pas toen hij je een keer meenam naar zijn nieuwe flat en jou beloofde dat je hem daar altijd zou kunnen vinden en hij je elke dag zou komen voorlezen, dat je je verzoende met zijn vertrek. En toen leerde hij je hoe je een dakje boven je hoofd kon maken.

In het voorjaar van 1985 kochten we het huis in de Goedehoopstraat, tussen de Riemstraat en de Sint-Michielskaai. Je hield er meteen van. Misschien kwam dat omdat in dat jaar alles anders voor je werd. Je zou na de zomervakantie naar een andere school gaan, we hadden je oude kleren weggedaan en een stel nieuwe gekocht en je was ook je haar kort gaan dragen. Maar vooral: je bleef al een tijd 's morgens langer in de badkamer, zodat het me niet verbaasde dat je me op een dag kwam ver-

tellen dat je geloofde dat je borstjes kreeg. Ik vond het vroeg, maar je deed er niet lacherig of humeurig over, alsof je wilde bewijzen dat je goed wist wat het betekende. Je was blij toen ik zei dat we beter het gepaste ondergoed zouden kopen. In de paskamer vertelde je dat Morgane nog niet zover was en ze had beloofd dat ze heel hard zou proberen niet jaloers op je te zijn. Je leek fier toen de verkoopster zei dat het niet niks was vrouw te beginnen worden. Het ging nooit meer over, zei ze.

Je droeg al je volgende beha toen je ons in de zomer hielp naar onze nieuwe woning te verhuizen, klaar om ook aan je nieuwe leven te beginnen. Het huis had twaalf kamers. Het had behoord tot het legaat van een Gentse familie die zich in het begin van de negentiende eeuw in Antwerpen had gevestigd. De enige erfgenaam had het hele familiefortuin aan dubieuze beleggingen verspild en had zich genoodzaakt gezien ook het laatste eigendom van de hand te doen. Je vader was een jaar eerder als conservator van het MohZ aangesteld en hij was er trots op dat het hem was gelukt het pand te kopen.

Je vond dat het licht zo mooi door de gebrande ramen naar binnen viel. Je bestudeerde de hoge plafonds en de houten lambrisering en bedacht patronen om de achtertuin aan te leggen. Je koos je slaapkamer op de eerste etage. Kiefer sliep aan de achterkant. Onze slaapkamer lag een verdieping hoger, naast het bureau van je vader en de kamer die ik als bibliotheek wilde inrichten. Je beklom graag de brede trap ernaartoe. Een paar kamers op de hoogste etage hielden we gesloten, maar

je wist waar de sleutels lagen. Je vertelde Kiefer dat er een oude man verbleef die langs het dak naar binnen klauterde en in een van de kamers overnachtte en er af en toe een dode kat bereidde op de gasbrander die hij altijd meedroeg. Het maakte je broer doodsbang. Op een keer was hij er zeker van dat hij de man iets zwaars had horen verslepen. Hij kwam naar beneden gerend en bedaarde pas toen je vader hem ervan kon overtuigen dat er alleen maar een pak sneeuw van het dak was geschoven.

Je hebt jaren met ons in dat huis gewoond, tot je trouwde met Paul. Toen we het leegmaakten omdat we het wilden ruilen voor het duplexappartement aan de Amerikalei, kon je er moeilijk afscheid van nemen. Je zei dat het de plek was waar je kinderdromen waren blijven hangen. Toen we de laatste kast uit elkaar wilden halen — de grote, zware in de woonkamer — viel een oude vakantiefoto op de vloer. Hij moest achter de kast zijn gevallen en vergeten. Op de foto zaten jij en Morgane gearmd in bikini op de ligstoelen bij het zwembad van ons vakantiehuis in Italië. Jullie natte meisjeslijven glinsterden in het Toscaanse zonlicht, soepel en gebronsd. Achttien waren jullie allebei, op de rand van de volwassen vrouwelijkheid en klaar om het grote leven aan te vatten.

Je vader was meer gehecht aan de reizen die we naar het Zuiden maakten dan aan zijn buitenlandse prospectietrips voor het MohZ. Hij is altijd een familieman geweest. Hij heeft de hele wereld rondgereisd en alle belangrijke musea bezocht, maar hij bleef in al die jaren evenzeer de conservator van ons gezin. Hij kocht voor

elke zomervakantie een paar maanden op voorhand een nieuwe wegenkaart en liet jou er met een viltstift de snelste route op uittekenen. Hij maakte fiches met afstanden en tijdstippen en verwachtte dat ik uit al die gegevens wijs raakte terwijl ik jou en Kiefer achter in de auto hielp de lange reistijd te overbruggen en malle liedjes voor jullie zong.

We kunnen er niet omheen dat het allemaal voorbij is, Noora, en er niets van overblijft voor jou. Je bent een andere vrouw geworden. Niets is nog wat het was. Het zal voortaan altijd voor en na twaalf januari zijn. Het is niet anders. En als iemand vraagt wat verlies met een moeder doet, dan is mijn antwoord eenvoudig: het is alsof het dak van je huis afwaait. Daarna doe je wat je nooit eerder hebt gedaan: je telt de dagen. Het zijn er intussen zesenvieftig.

Het zal vanavond en morgen over Europa gaan stormen. De weervoorspellers kondigen het al de hele week aan. Opnieuw zal de wind langs de gevels van onze huizen razen, maar deren zal het ons niet meer. Het ergste dat kon gebeuren hebben we gehad. De wind heeft ons jongetje weggewaaid en wat in jouw hoofd zat meegenomen.

En ook dit heb ik geleerd: gemis is een ongeneeslijke ziekte. Ze verslapt je spieren, ruist door je zenuwbanen en verstoort je motoriek. Je verwacht dat koortsblaren elk moment zullen doorbreken en het verlies aanwijsbaar zullen maken, maar dat gebeurt niet. De pijn is niet te lokaliseren. Ze zit altijd ergens anders.

In de weekendkrant vertelt een moeder hoe ze haar hersendode dochter heeft helpen sterven nadat ze haar veertig jaar lang verzorgde. Een week voor ze stierf, hoorde de vrouw plots de stem van haar dochter opklinken. Ze had die al dertig jaar niet meer gehoord. Toen de vrouw ging kijken, zag ze op het gelaat van haar kind een grimas die op een glimlach leek. Het was een verlossing voor allebei.

Elad

Zondag, 28 februari

Mijn Noora,

In een van zijn diffuse schilderijen portretteerde Marcel Maeyer het profiel van een jonge vrouw. Hij gebruikte verdund acryl en werkte op de achterkant van het doek. De vezels van het weefsel lijken het gelaat van de vrouw reliëf te geven. Ze heeft haar ogen gesloten, zodat ze levenloos lijkt, maar wanneer je naar haar blijft kijken en tegelijk je gezichtspunt verandert, is het alsof haar gelaat oplicht. Als je weer anders kijkt, schijnt ze opnieuw te vervagen.

Het schilderij doemt soms op in mijn hoofd wanneer ik je op je kamer naar buiten zie kijken alsof je de terugkeer van iets verwacht, een beetje zoals Gerald in W.G. Sebalds *Austerlitz* op de witte duif blijft wachten die haar vleugel heeft gebroken en vanuit Dolgellau het hele eind naar huis terugsjokt. (Je roemde ooit de traagheid van dat boek.)

Ik zit onder de schrijflamp omgeven door het ochtendduister. Een westerstorm schuurt langs de flat. De hele nacht heeft hij regenvlagen tegen het vensterglas gejaagd, waardoor het leek alsof honderden kindervingers tegelijk om toegang smeekten. Het hield me uit

mijn slaap. Toen de wind even voor halfzes de tafel op het achterterras wegblies, ben ik opgestaan en hier in mijn werkkamer begonnen aan mijn brief aan jou, handgeschreven, zoals de vertrouwelijkheid en de intimiteit van de gelegenheid vereisen. Maar het is verwarrend je te schrijven terwijl ik weet dat je niet eens een duidelijk beeld meer van me hebt, en zo vorm ik op dit gelinieerde blad aarzelend woorden waarvan ik hoop dat ze betekenis voor je zullen krijgen en dat ik jou ermee niet alleen jezelf maar ook je vader kan terugbezorgen.

Mama slaapt nog. De donsdeken gleed van haar af toen ik in het gedempte licht van de nachtlamp uit bed schoof en nadat ik de deken weer over haar heen had getrokken, slaakte ze een zucht die van diep uit haar lichaam leek te komen. Ik kon in het halfduister haar kin en haar hoge voorhoofd onderscheiden. De rimpels om haar ogen en neus dacht ik erbij, omdat ik precies weet waar ze die heeft. Haar grijze haar, dat ze nog altijd losmaakt voor de nacht, waaierte uit over het hoofdkussen. Ze lag bijna zoals haar vader jaren geleden toen ik hem in zijn bed aantrof, op zijn linkerzij, met een hand over zijn schouder gevouwen. Op zijn nachtkastje lag Milan Kundera's *Identiteit*. Ernaast stond een ingelijste foto van een mij onbekende vrouw met kortgeknipt, zwart haar, die weemoedig in de lens keek.

Mama zei een paar onverstaanbare dingen in haar slaap en ze verschoof een been terwijl ik de warme geur van haar lichaam probeerde op te snuiven. Ik vroeg me af wat ervoor zorgt dat je zo lang van iemand blijft hou-

den. Ik dacht terug aan de zondagochtenden meer dan veertig jaar geleden, toen ze met haar pennenetui en een pak schoolboeken kwam aanbellen en ik haar in de woonkamer onder het zwijgzame toezicht van mijn vader hielp met haar tekstbesprekingen en wiskundige bewijzen en het inkleuren van de gestencilde atlaskaarten. Haar vreemde accent en de aandoenlijke stunteligheid waarmee ze woorden door elkaar haalde en rare zinnen bouwde, vertederden me. Ze droeg smalle rokjes en wollen truitjes die naar waspoeder geurden en ze kwam tegen me aanleunen wanneer ze iets niet begreep. Toen ik op een ochtend een studie van Scarlatti voor haar speelde en haar een woordenboek schonk dat ik in Gent voor een prijsje had gekocht, duwde ze zich bij de voordeur tegen me aan en ze zoende me zo overweldigend dat het leek alsof ze zich met al haar verzwegen meisjeseenzaamheid naar me toe wilde gooien.

Er wordt beweerd dat de slaap een aanloop is naar de eeuwigheid, maar dat geloof ik niet. Onder het schrale licht dat de nachtlamp over mama uitvouwde, herkende ik in de curven van haar lichaam de kracht en de wil die haar in deze moeilijke weken overeind hielden. Ze lag verzonken in de vergetelheid van een diepe rust, maar het feit dat ze ademhaalde, dat haar borst in een eindeloze beweging telkens weer op en neer ging, hield haar nadrukkelijk aanwezig in een geruststellendheid die ik genadig vond. Ik liet haar in de slaapkamer achter en luisterde in de woonkamer naar de rukwinden die in hun aanhoudende luidruchtigheid de vertrouwde stadse zondagochtendkalmte geen schijn

van kans boden. Misschien waaien ze deze onfortuinlijke winter weg en ligt in hun stormen de voorbode van een hoopvolle lente.

Paul en ik hebben de afgelopen weken geprobeerd je weer in de wereld te helpen. Of misschien beter: de wereld in jou. Dokter Crobeck was het idee genegen, maar adviseerde om je ook voldoende rust te gunnen, zodat je alle impulsen in je eigen tempo kon verwerken. Terwijl je bladerde door de verzameling kunstboeken die ik had meegebracht, vertelde ik je zoals vroeger over architraven en fysioplastiek, over textuur, penseelvoering en kleursymboliek. Ik wees naar prenten en afbeeldingen, toonde je het Parthenonfronton en de Laocoöngroep en het werk van de iconen van de schilderkunst: Van Eyck, Botticelli en Gauguin, en ook Van Gogh, Rembrandt en Schiele. Ik merkte hoe je het allemaal in je probeerde op te nemen, hoe je keek naar de reproducties en geduldig luisterde naar mijn commentaar. Maar je deed het zonder de beheerste gretigheid die ik zo van je gewend was. Je zei dat je Watteaus *Inscheping voor Cythera* en de wolkenformaties van Constable mooi vond, maar je huiverde niet zoals je dat eerder had gedaan toen ik je Friedrichs *Abdij in het eikenwoud* voorlegde. Ik toonde je werken van Monet, Rodin, Matisse, Ensor, Picasso, Kokoschka en Miró — wiens schilderijen je ooit het meest bevielen — en met Pollock, Dalí, Delvaux en Tuymans sloot ik mijn kleine schilderkunstgeschiedenis af. Maar telkens miste ik in de manier waarop je naar al dat werk keek de overtuiging en de toewijding waarmee je het

vroeger had bewonderd. Toen ik zei dat ik Hoppers vrouwenfiguren uitdagend vond, vroeg jij of ik dacht dat ze gelukkig waren.

We keken samen naar je favoriete films. Ik bracht *Volver* voor je mee en Wong Kar-wais *In the Mood for Love*, maar zelfs dan zag ik je onbewogen kijken. Ik probeerde het met Hallströms *Chocolat* en liet je drie keer de scène uit *The English Patient* zien waarin een verliefde Indiase sergeant in een Italiaanse dorpskerktoren Juliette Binoche aan het klokkentouw gordt en haar van de fresco's in de nok laat genieten. Maar ook dat herinnerde je je niet. Het is alsof alle draden met je verleden werden doorgesneden en de eindjes nergens meer te vinden zijn.

Dat werd ook duidelijk toen je zelfs bij je thuis en in ons appartement niets herkende en toen ik jou en je begeleider daarna meenam naar de Boisotstraat, omdat we hoopten dat de confrontatie met de eerste tien jaar van je leven wat zou opleveren. Het leek de vrouw die het pand huurt te spijten dat ze met ons bezoek had ingestemd. Ik had haar aan de telefoon over jou verteld, maar ze leek niet te begrijpen hoe zorgwekkend je toestand was en wat zij en haar huis daarmee te maken hadden. Ook voor mij was het een weerzien met een verleden, dat ik tevreden had afgesloten en bewaarde als een oud album dat je ergens hebt weggelegd, maar waarvan je je de foto's moeiteloos voor de geest kunt halen. Ik herkende de uitsparingen in de zoldering van de hal waarin de katrollen hadden gezeten waaraan we onze fietsen ophesen. De oude traploper met het ku-

busmotief was vervangen, maar aan de zijkant van de derde trede zat nog de diepe barst in het hout. De dubbele deur naar de woonkamer was weggehaald en er stond een twijfelaar waar we ooit de buffetpiano een plaats hadden gegeven. Ik speelde toen nog zelden, behalve wanneer mama erom vroeg, omdat het haar herinnerde aan de zondagochtendlessen waarover ik al schreef. Ik vertelde je hoe we de radio aan hadden en de hele ochtend sonates van Haydn en Prokofjev de kamer vulden en Milosz jou op schoot nam terwijl hij de verslagen van zijn studenten corrigeerde. Ik nam je mee naar boven en toonde je de kleine slaapkamer, waar hij je had voorgelezen en je tien jaar lang in een smal bed tegen de schuine wand met het streepjespapier had geslapen. Ik vertelde je dingen in de hoop je herinneringen terug te schenken die ergens vormeloos en ijl langs de schommelingen van je geschiedenis dwaalden, maar je hoorde het allemaal aan alsof het verhalen over iemand anders waren. Toen we weer buitenkwamen, wees ik naar het smalle huis aan de overkant van de straat, waar vroeger een krantenwinkel was. Ik liet je er elke woensdagmiddag twee biljetten van de Nationale Loterij kopen, omdat ik vond dat het geen kwaad kon te proberen het lot aan je kant te krijgen. We zagen toen 's avonds op de televisie hoe in het Amerikaans Theater mannen met petten en witte handschoenen genummerde balletjes uit wentelende trommels haalden en die aan de camera's toonden, waarna je de volgende dag toch nog de cijfers in de krant wilde controleren omdat je niet kon geloven dat we nooit wat won-

nen. Toen ik jou en je begeleider naar Linkeroever terugreed, zat je nog steeds naar me te kijken als naar een vreemde man.

Je moet geloven wat we je schrijven. Bewijsstukken hebben we niet, tenzij een paar oude foto's en wat namen en losse woorden op verschoten papier. We kunnen alleen maar getuigen zijn van elkaars verhalen en hopen dat je erop vertrouwt, al hebben we verschillende interpretaties van dezelfde herinneringen en herinnert ieder van ons zich jou anders. Ik zou Faurés *Après un rêve* of zijn *Elégie opus 24* noemen als het muziekstuk dat je het dierbaarst was, maar misschien heeft Paul iets anders in zijn hoofd, Debussy's *Claire de lune* of de *Mondscheinsonate*, en zou je het zelf op iets van Satie houden, tenminste als je je dat kon herinneren. Het is lang geleden dat ik nog voor je speelde in de bibliotheek in ons huis in de Goedehoopstraat. Toen koos je vooral preludes, omdat je vond dat die het best bij je stemmingen pasten. De laatste keer was mama met een paar vriendinnen door Scandinavië aan het reizen. Je moet bijna zestien zijn geweest en ik herinner me hoe zorgzaam je was voor je broer gedurende die tijd. Je haalde hem van school en hielp met zijn tekenwerkjes en toonladders en je stond erop hem voor hij slapen ging voor te lezen uit een van de boeken die mama voor hem had achtergelaten, omdat ze hem misschien wat minder zou missen wanneer ze daaraan dacht. Het was alsof je me wilde laten geloven dat je best volwassen was en moeiteloos de plaats van je moeder zou kunnen

innemen mocht dat van je worden verwacht. Je praatte nog even weinig, maar wat je zei, onderstreepte je met gebaren die ik je nooit eerder had zien maken. Al je bewegingen kregen iets vrouwelijks en zelfs wat parmantigs en wanneer je tegenover me kwam zitten, sloeg je je benen over elkaar en wuifde je met je hand alsof je verstrooid naar sigaretten zocht. Ik speelde de eenentwintigste Mozartsonate, met die lange, vloeiende legatobeweging en ik probeerde nog een keer de kleuren op te roepen die ik er altijd bij had gezien — al wist ik dat het zinloos was: tussen mijn twintigste en dertigste waren ze eerst ijler geworden en langzamerhand vervaagd en ten slotte waren ze achterwege gebleven. Ik zag alleen maar de motieven van het behang boven de lambrisering en het scheurtje in de hoek bij het plafond.

Je vertelde me ooit dat je soms jaloers was geweest op mijn synesthesie, maar ik heb nooit het gevoel gehad dat het iets was om afgunstig om te zijn. Ik zag al erg jong allerlei vormen en kleuren wanneer ik muziek hoorde en zodra ik zelf begon te spelen werden de vormen meervoudig en de kleuren intenser. In de meest emotionele momenten vielen ze over elkaar heen, terwijl ze toch hun onderscheiden patroon behielden, zoals een caleidoscoop, maar dan zonder het geluid van de tuimelende stukjes plastic. Je oma werd bezorgd toen ik er voor het eerst wat over zei. Dat was toen ze vroeg waarom ik zat te glimlachen bij de symfonieën die je opa op de radio zocht. Ik zei dat ik de muziek kon zien. Altijd waren er de kleuren — hori-

zontale balken in hevig blauw of oranje-rood, of lange banden die fluctueerden, krompen en uitzetten en lichter of dieper gekleurd werden naarmate de muziek versnelde of verzachtte. Het is een eigenschap die maar weinig mensen hebben. (Nabokov en Hélène Grimaud hadden het en ook Kandinsky en David Hockney, en over Franz Liszt is geweten dat hij het orkest om meer blauw of groen in een episode vroeg en de muzikanten alleen maar konden gissen wat hij bedoelde.) Later zei je oma dat ze trots was op wat ze mijn gawe noemde, omdat mijn oudere broer en zus die niet hadden en ze begon te geloven dat ik een uitzonderlijk kind was, ofschoon ik zelf nooit dat idee heb gehad. Ze drong erop aan dat ik pianolessen nam, hoewel we er nauwelijks het geld voor hadden. Nog later oordeelde ze dat ik verder moest studeren omdat ze ervan overtuigd was geraakt dat ik ook hoogbegaafd moest zijn. Wie kleuren zag, kon zich daar het best in specialiseren, vertelde ze je opa op een van de schaarse momenten waarop ze tegen hem sprak, en hoe kon dat beter dan in de kunstgeschiedenis, waarvoor ik al een tijd belangstelling toonde? Op een avond hoorde ik je opa vragen hoe ze mijn studie zouden bekostigen en oma antwoordde dat hij het als diamantbewerker gewend moest zijn de dingen voor anderen te laten schitteren en hij dat dan ook voor zijn eigen zoon wel kon. Maar ze zou helpen, zei ze, en kort nadat Egon en Esther het huis uit waren gegaan, ging ze aan de slag als schoonmaakster in de kantoren van de stadsadministratie. Elke ochtend vertrok ze voor vier uur met de fiets en om negen uur kwam ze

weer thuis en ging ze opnieuw naar bed tot de middag, waarna ze verder naaide aan de kleren die haar ter verstelling waren gebracht. Eén keer ging ze niet werken, op de dag dat opa werd begraven, nadat een verhuiswagen hem tegen de kantoorgevel van de sociale huisvestingsmaatschappij had gedrukt.

Je lijkt in veel opzichten op haar. Ook fysiek. Op de oude sepiafoto op mijn bureau, die moet zijn genomen een jaar of twee voor oma opa trouwde, herken ik moeiteloos jouw trekken. Ze leunt in een bloemetjesjurk tegen haar fiets en kijkt tegelijk ingetogen en zelfbewust naar de camera. Ze compenseert haar strakke gelaatstrekken met haar welwillende glimlach, en haar dan nog bruine lokken heeft ze achter haar oren geveegd, zodat de lijn van haar onderkaak zich aftekent tegen de vage pastorale achtergrond. Ik zie in jou ook de vastberadenheid waarmee ze stilzwijgend haar beslissingen nam en er vervolgens consequent en nauwgezet naar handelde. Je ging vaak tijdens je vrije dagen bij haar op bezoek omdat je, zo zei je, nog maar één grootouder had. Je probeerde haar geest levendig te houden door haar naar dingen te vragen waarvan je vermoedde dat die nog wat voor haar betekenden en je vocht met ons mee tegen de tijd, die onomkeerbaar zijn trage hand van haar liet afglijden. Tijdens de laatste controle schoof de neuroloog haar een potlood en een blad papier toe en vroeg om wat woorden voor hem op te schrijven.

‘Wat dan?’ vroeg ze.

Ze liet het potlood liggen.

‘Zomaar wat’, zei de arts. ‘Schrijf maar een zin op.’

Ze boog voorover en plukte een pluisje van het bureau van de arts dat alleen zij kon zien.

‘Ik weet niets’, zei ze.

‘Schrijf iets over je zoon’, zei de arts.

Ze keek naar mij alsof ze me voor het eerst zag.

‘Ik weet niets’, zei ze weer.

De arts knikte haar toe. ‘Schrijf dat dan op’, zei hij, nog even geduldig.

Ze nam het potlood, kromde zich over het blad en schreef met het topje van haar tong tussen haar lippen en zonder enige aarzeling in hoge sierlijke letters: *Ik weet niets*.

Aan het eind van het consult vroeg ik de arts of ik het blad mocht hebben en hij drukte het met een klamme glimlach in mijn hand, alsof hij net als ik een droeve waarheid had gezien. Toen ik met oma aan mijn arm weer buiten kwam, zei ik dat we nog een eindje zouden wandelen omdat de late winterzon nog wat warmte gaf, en plots had ze een helder moment.

‘Hoe gaat het nog met Noora?’ zei ze.

Ik bleef met mijn handen in mijn zakken en mijn kin in mijn sjaal geduwd naar haar staan kijken en ik bedacht dat iemand die ons daar bij elkaar had zien staan zich zou hebben kunnen afvragen welke levens zich hier met elkaar maten, hoe het ene leven onlosmakelijk verbonden was met het andere, hoe het eruit was voortgekomen en ermee was vergroeid en bochten had genomen en wegen had bewandeld die de ander eerst nog mee had gekozen maar daarna op een afstand had aan-

schouwd en ze kon zich nu niet meer afvragen of het goed was wat ze zag, omdat de dingen nooit meer duidelijk voor haar waren of ze die telkens weer vergat.

‘Met Noora’, zei ze weer toen ik nog steeds geen antwoord had gegeven. ‘Hoe gaat het nog met haar?’

Ik heb het haar niet verteld.

Het is volstrekt aannemelijk dat mensen zich een hemel wensen om iemand te kunnen terugzien. Ik geloof dat je oma op haar eigen manier van je opa hield, al is het moeilijk de liefde van een ouder te peilen, omdat die wanneer je er oud genoeg voor bent veelal nog slechts zichtbaar is in kleine dagelijkse handelingen en langzame, vertrouwde gebaren en je bijgevolg slechts kunt gissen naar wat hem of haar nog drijft of heeft gedreven. Ik herinner me de hoofdloze paspop van oma waarop iemand met een dik potlood twee vieren had geschreven. Op een avond nam opa de pop in zijn armen en danste ermee door de kamer terwijl oma met een paar spelden tussen haar lippen haar lach probeerde te onderdrukken. Toen ik haar ooit vroeg of er nog andere liefdes in haar leven waren geweest, zei ze dat ze dacht van wel, maar dat ze zich die niet kon herinneren. Na de dood van opa praatte ze nog nauwelijks over hem, maar de eerste keer dat ze uit het tehuis wegliep en een tijd onvindbaar bleef, trof een stadswachter haar aan bij de plek waar hij was omgekomen.

Al vroeg herkende ik ook bij jou dat onpeilbare. Ook jij vertelde nauwelijks wat over je liefdes en ik kan bijgevolg alleen maar schrijven over de gevoelens die an-

deren voor jou koesterden en die hen soms wanhopig moeten hebben gemaakt.

Er was dat jongetje in de eerste klas in de Nerviërsstraat. Elke ochtend wanneer mama of ik je naar school bracht, stond hij onder de luifel bij de poort naar het speelterrein naar je uit te kijken. Hij had heel licht donzig haar en droeg altijd hetzelfde rode ribfluwelen jasje, ook wanneer het daarvoor veel te warm was. Jullie kunnen niet veel ouder dan zes zijn geweest. Zodra je door de poort naar binnen was gestapt, pakte de jongen je bij de hand en liep hij met jou zonder een woord te zeggen het speelterrein op. Wanneer we je 's avonds weer afhaalden, was het jongetje nergens meer te bespeuren en als we je wat over hem vroegen, leek het of je niet wist over wie we het hadden. Maar de volgende ochtend stond hij op dezelfde plek op je te wachten, alsof hij er de hele nacht had gestaan opdat hij er zeker van zou zijn dat hij je niet zou missen.

Ook later had je zo'n vriendje. Je zat al op de meisjesschool en op vrije dagen nam ik je mee naar het jongerenatelier van het MohZ omdat Kiefer veel aandacht van mama begon te vragen. De begeleiders kwamen over je tekentalent vertellen, maar ik vermoedde dat hun lof vooral door opportunisme was ingegeven omdat de educatieve dienst met geldgebrek kampte. Ze brachten de deelnemers naar de primitieven of de zaal van de moderneren en toonden werken van Gerard David of Alechinsky en Rik Wouters. Daarna gaven ze jullie de opdracht je door de verschillende stijlen, perspectieven en technieken te laten inspireren om iets te creë-

ren met de middelen die ze in het atelier ter beschikking stelden. Ik kwam soms uit mijn kantoor naar beneden gelopen om je aan het werk te zien, hoe je vol overgave zat te schilderen of te boetseren. In het tweede jaar dat je meedeed, kwam je al na een paar sessies vertellen dat telkens dezelfde jongen tijdens de rondleidingen in je buurt bleef en later in het atelier wachtte tot je aan een van de tafels ging zitten en dan naast je kwam geschoven. Hij zat vaak naar je te glimlachen en een paar keer had hij zijn knie tegen de jouwe gedrukt en je geheimzinnig aangekeken. Hij maakte bizarre, ingewikkelde concepten en tekende bij voorkeur draken en demonen met extreem lange staarten — nooit wat lieflijks, zei je — en wanneer zijn werkje klaar was, zei hij dat je het mocht hebben omdat hij het toch niet mee naar huis wilde nemen, maar nooit vertelde hij waarom. Je durfde niet anders dan zijn geschenken te aanvaarden, tot hij erachter kwam dat je ze bij de uitgang in de afvalcontainer gooide, waarna hij je een lange brief schreef vol verwijten en met de morbide voorspelling dat je in de liefde nooit gelukkig zou worden.

Toen je vijftien was, kwam een Portugese jongen uit de hoogste klas van de jongensschool in de Kasteelpleinstraat vaak 's morgens naast je lopen. Hij heette Jorge, zoals de Spaanse schrijver en minister van Cultuur toentertijd, en ik geloof dat het exotische in hem jou aantrok omdat je zelf een vreemde familieachtergrond had. Je zei dat hij lange verhalen over zijn land vertelde — hoewel hij hier was geboren — over de reconquista, Álvares Pereira en de Anjerrevolutie, en je

moet naar hem hebben geluisterd zoals je als kind naar Milosz luisterde: gebiologeerd en onbevangen. Je raakte op hem gesteld, tot hij het met een Spaans meisje uit zijn klas aanlegde en later wat begon met een gescheiden vrouw die gedurende een paar maanden zijn lerares Frans was geweest.

Anderen vielen voor je stille schoonheid en soms werd er om je gestreden. In je laatste humaniorajaar vocht een grote blonde jongen die Ralph heette en in de klas vlak achter je zat om het privilege van je aandacht, samen met een wat excentrieke, langharige juwelierszoon, wiens naam ik ben vergeten maar van wie ik me nog herinner dat hij salamanders hield en je opbelde en lange monologen afstak die je af en toe met een paar woorden of een kuchje onderbrak, waarna je verder luisterde en je met de wreef van je ene voet de kuit van je andere been aaide. Je kon moeilijk kiezen tussen de twee jonge bohemiens en dat maakte hen radeloos. Tijdens het feest dat we voor je achttiende verjaardag organiseerden, raakten ze bijna slaags met elkaar. Mama en ik hadden een feestzaal in de Hoogstraat willen huren, maar je koos ervoor je thuis te laten vieren. We haalden de stoelen en banken in de benedenkamers weg en schoven de tafels tegen de lange muur. Kiefer hing een spandoek boven de dubbele tussen-deur met 'LEVE NOORA-BOORA' erop en er werd gedanst en gelachen en nogal veel gedronken. Het was een van de weinige keren dat je je gereserveerdheid liet varen en ik je vrolijk zag. Je straalde in je zwarte jurk. Iemand had een enorme giraffepop in een roodleren

broek voor je mee. (Toen je het huis uit ging, heeft die nog een tijd in Kiefers kamer gestaan.) Later op de avond zong een jongen die ik nooit eerder had ontmoet een gelegenheidslied voor je en toen stonden Ralph en de salamanderjongen plots tegenover elkaar. Ze duwden en trokken wat en voor ze elkaar konden aanvliegen, haalde ik ze met de hulp van een corpulente jongen uit elkaar. Ik hield een preek en Ralph vertrok zonder zijn jas mee te nemen en een paar van je vriendinnen vertelden de juwelierszoon dat ook hij maar beter kon opstappen. Het feest liep abrupt af en je zei dat je overgeen van beide jongens nog wat wilde horen omdat ze je verjaardag hadden verknoeid. Twee maanden later zat je tijd op de middelbare school erop. Na de proclamatie kwam Ralph zich nog bij mama verontschuldigen, maar de ondertussen kortgeknipte andere jongen bleef met zijn juwelenvader ver van ons vandaan, en toen je na onze vakantie in Toscane aan de kunstacademie fotografie ging studeren, hielden de verhalen van haperende jongensverlangens definitief op.

Paul leerde je een jaar later kennen en jullie waren een stel nog voor de zomer goed en wel begon. Je veranderde erdoor. De vervulling van de liefde bracht evenwicht in je leven. Je werd meer volwassen in je houding en manieren en vooral ook in je overtuigingen. Je discussieerde ook vaker mee aan tafel.

Paul slaagde in het journalistenexamen bij de openbare omroep en na de zomer ging hij er aan de slag als redacteur. Hij huurde een flat in Elsene en wanneer je een paar vrije dagen had, spoorde je ernaartoe en bleef